

communicative space of social problems. The first splitting is between encratic and acratic discourses, whereas the second is between stylistic ones.

Key words: communicative space of social problems, encratic discourses, acratic discourses, social connotation, discursive asymmetry, public arena.

© Кочубейник О. М.

В. В. Жовтянська

ІДЕОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Обстоюється теза про визначальний вплив суспільної свідомості на характер розвитку соціуму. Аспекти суспільної свідомості, які визначають напрям соціального розвитку, розглядаються як ідеологічні. На основі теоретичного аналізу виділено такі детермінанти суспільного розвитку, як ліберальні ціннісні орієнтації, громадянська суб'єктність, соціальна компетентність. Наголошується, що це ті аспекти суспільної свідомості, наявність яких забезпечує успішний розвиток соціуму за демократичною моделлю державного устрою; коли ж їх немає або вони недостатньо виражені, суспільство функціонуватиме за корупційною, авторитарною або тоталітарною моделями державного устрою. Зроблено висновок, що тоталітарна модель формується в разі пануванні в суспільстві антиліберальних ідеологій. Проведений аналіз дає змогу пояснити регулярність появи реакцій післяреволюційних ліберальних перетворень у соціумі.

Ключові слова: ідеологія, суспільна свідомість, ліберальні ціннісні орієнтації, громадянська суб'єктність, соціальна компетентність.

Проблема. Виявлення детермінант суспільного розвитку є одним з головних і водночас інтригуючих завдань соціогуманітарної науки. Завдяки пріоритетній ролі марксизму в інтерпретації соціальних явищ у нашій науці протягом тривалого часу превалювала думка про те, що ці детермінанти закорінені в так званому матеріальному базисі. Але і в пострадянський період, коли марксизм уже потроху почав сходити з авансцени, ця думка, принаймні спочатку, не втрачала своїх панівних позицій. Це пов'язано з тим, що в період розбудови капіталізму і ринкових відносин економічним чинникам приділялося багато уваги. При цьому психологічні засади суспільного розвитку негласно розглядалися як другорядні. Головне практичне завдання соціальної

психології тоді вбачалося передусім у напрацюванні механізмів адаптації людей до нових соціальних умов.

Видається, саме зараз як ніколи стає очевидною думка, що немає ніяких “нових соціальних умов” поза новою суспільною свідомістю. І саме зміни в цій свідомості стають визначальними для становлення й утвердження нових соціальних форматів. Це стало помітним тому, що зміни в суспільній думці на пострадянському просторі відбуваються за історичними мірками настільки швидко, що не побачити їх, а разом з тим і їхніх соціальних наслідків стає просто неможливо.

Крім того, неважко помітити, що на тому ж пострадянському просторі успішність реформ і розбудови нового демократичного суспільства виявилася малозалежною від стартового економічного базису. Натомість більш важливими видаються такі чинники, як соціальний досвід, культурні та ментальні особливості країни. Також можна зауважити, що, скажімо, країни “третього світу” обдаровані природними ресурсами не меншою, а навіть більшою мірою, ніж країни “золотого мільярда”. А проте цих природних багатств, виявляється, недостатньо для того, щоб подолати перманентні соціальні негаразди в таких країнах.

Іншими словами, саме так звану ідеологічну надбудову, а не матеріальний базис слід розглядати як основний чинник соціального розвитку. Нагадаю, що Маркс таким чинником вважав виробничі потужності і відносини, а ідеології відводив вторинну роль, що мало виправдовувати і закріплювати вигідний елітам класовий розподіл [2]. Така модель соціогенезу цілком узгоджується з матеріалістичним постулатом про онтологічний примат буття над свідомістю, але вона явно неспроможна пояснити ті соціальні колізії, які ми спостерігаємо в сучасному світі.

Наразі зовсім не хочу стверджувати, що ідеологія, точніше – ідеологічне вчення, не може використовуватися елітами для закріплення влади (про це йтиметься окремо). Але прийняття чи неприйняття цих учень суспільством, так само як і прийняття чи неприйняття ним того або того соціального устрою, саме залежить від запитів, бажань уявлень, цінностей і норм цього суспільства, тобто змістових характеристик масової свідомості. До речі, саме комплекс поглядів та очікувань щодо соціального устрою (те, яким він має бути і як його досягти), прийнятий у соціальній групі, називається в психологічній науці ідеологією [3]. Тобто це не обов’язково ті ідеологічні вчення, які пропонуються елітами для суспільства (хоча, в окремих випадках, можливо, і вони, за умови, що їх прийматиме й поділятиме суспільство). Я обстоюю тезу про те, що саме такі представлені в суспільстві ідеоло-

гії, а зовсім не матеріальний базис є первинною детермінантою історіогенезу. Отже, змістові особливості суспільної свідомості, передусім ідеологічні, ми будемо розглядати як вихідні засади соціального і зокрема державного розвитку.

Мета статті: спробувати окреслити ідеологічні компоненти суспільної свідомості, які задають різні формати функціонування соціуму на сучасному етапі історіогенезу.

Звісно, до певної міри питання про пріоритет свідомості чи буття (або ідеології чи матеріального базису) – це питання про курку і яйце, і його завжди слід розглядати діалектично. Але оскільки саме “об’єктивні” чинники довго перебували на першому плані в науковому аналізі суспільного розвитку, хотілося б більше уваги приділити протилежній складовій діалектичної пари.

Крім того, сходячи від абстрактно-філософських проблем до конкретної суспільної практики, слід зауважити таке. У разі демократичного державного устрою роль суспільної свідомості виходить на перший план. Справді, тут влада і владне кермо належать демосу, і саме від його соціальних поглядів, його відповідальності і компетентності залежить, як буде розвиватися суспільство.

Гарантія прав і свобод, яка існує в сучасних ліберальних демократіях, передбачає мінімум обмежень, мінімум диктату держави щодо громадянина. Така модель соціального устрою буде життєздатною, лише якщо громадянин разом із свободами буде мати й відповідальність. Іншими словами, мінімум зовнішнього контролю має бути компенсованим максимумом внутрішнього контролю – добровільного дотримання громадянином норм моралі і букви закону.

Це означає, по-перше, що в громадянина має бути сформована просоціальна система цінностей, яка буде превалювати над можливими ситуативними антисоціальними інтересами. За таких умов виконання законів є результатом не страху перед покаранням, а особистісних переконань. По-друге, добровільне підпорядкування законові означає, що цей закон приймається громадянином як щось належне, а не як зовнішній, нав’язаний примус. Це також можливо лише тоді, коли законодавчі норми є результатом суспільного договору, який приймають громадяни і держава. Тобто громадянин постає як суб’єкт правотворення і може прямо чи опосередковано впливати на прийняття чи зміни законодавчих актів і навіть самих державних засад, представлених у конституції. Тобто ми приходимо до того, що для ефективного функціонування демократичного суспільства громадянин має бути активним і компетентним суб’єктом.

Це, звісно, не означає, що в демократичному суспільстві всі його члени ідеальні, не порушують закон і т. ін. Просто антисоціальні громадяни в реальних функціонуючих демократіях посідають хіба що маргінеси. Але якщо кількість таких громадян починає перевищувати певне критичне значення, то таке суспільство дуже швидко вироджується в так звану фасадну демократію. Це означає, що державні інститути перестають виконувати свої функції або виконують їх неефективно, відтак гарантовані законом права і норми переходять до розряду формальних приписів, а не реально діючих механізмів.

Отже, попередньо можна говорити, що для успішного становлення і розвитку демократичного суспільства важливими є такі змістові аспекти суспільної свідомості: просоціальності цінності, активна і відповідальна громадянська позиція, соціальна компетентність. Для конкретизації цих характеристик доцільно звернутися до аналізу тих зрушень у суспільному світосприйнятті, які відбулися в пострадянській Україні. Можливо, найбільш наочно такі зрушення проявилися на останньому Майдані під час Революції Гідності.

Найбільш значущими цінностями, які при цьому були заявлені і, що більш важливо, знайшли своє втілення в поведінці людей, можна назвати такі базові соціальні орієнтири. Перш за все це, звичайно, права і свободи людини як первинна цінність. Державу при цьому розглядають як інструментарій, котрий повинен забезпечити реалізацію цих прав і свобод. Але головним фактором, що не дає перетворити ці вже до болю звичні фрази в порожнє гасло, є приписування відповідальності за події в державі самій особистості – громадянині цієї держави. Іншими словами, з цієї ідеологічної позиції саме громадянин виступає суб'єктом суспільних відносин. Ця суб'єктність, власне, виявляється в тому, що йому дається свобода, а також у тому, що він при цьому наділений і відповідальністю, яка є необхідним доповненням цієї самої свободи. Фактично тут ідеться про ліберальну ідеологічну орієнтацію.

Ця орієнтація помітно контрастує з тими соціально-політичними поглядами, які ще не так давно домінували в Україні, та й нині досить поширені, особливо в південно-східних областях. Ідеться насамперед про патерналізм, тобто покладання відповідальності за події в країні на державу. Саме держава при цьому розглядається як первинний соціальний суб'єкт, і про примат особистості над державою не йдеться. Відповідно, і права, і свободи особистості не є визначальними цінностями. На перше місце в шкалі цінностей тут виходить забезпечення державою безпеки, пов'язаної з прогнозованим соціальним майбутнім, – так званої стабільності. Зазначимо, що суб'єктність держави при цьому розглядається переважно не як якась абстракція, а на прикладі конкретних державних діячів і насамперед – політичного лі-

дера, постаті якого надається особливе значення. Ця ідеологія може бути названа патерналістською, чи авторитарною, тому що реалізує насамперед запит на “сильну руку”. Зрозуміло, що вона значною мірою є спадщиною попереднього державного ладу. Соціальна пасивність, перекидання відповідальності за події на державу і страх змін, притаманні таким ідеологічним поглядам, – усе це пояснюється тим, що може бути названо низькою соціальною компетентністю носіїв такої ідеології.

Щоб зрозуміти, про що конкретно йдеться, звернімося до даних емпіричного дослідження, яке ми провели у 2007 р. Під час цього дослідження вивчалися, зокрема, особливості бачення громадянами України соціально-політичної ситуації. На основі фокус-групових інтерв'ю, проведених у різних регіонах країни, було виділено два способи репрезентації соціально-політичної ситуації респондентами [1].

Перший з них був позначений як “конкретно-практичний” і виявлявся таким чином. Респондент, описуючи ситуацію, виділяв окрему проблему, яка стосувалася в тому числі і його життєдіяльності. Наприклад: “Наша болюча проблема – мізерні пенсії. Скажімо, у мене пенсія ...”. Ситуація при цьому описувалася через перерахування окремих проявів, які в основному стосувалися задоволення індивідуальних потреб. Другий спосіб репрезентації був названий “об’єктивно-логічний”, і в нашій вибірці він траплявся рідше. Тут ситуація описувалася в термінах об’єктивних закономірностей, причинно-наслідкових зв’язків і т. ін. Опис та аналіз при цьому здійснювалися безвідносно до індивідуальних потреб респондента. Наприклад: “Головна причина проблем у країні полягає в тому, що нехтується буква закону...”.

У процесі обробки фокус-групових інтерв'ю виявилось, що особливості опису ситуації пов’язані із суб’єктивною локалізацією факторів впливу на неї. Так, респонденти, які вдавалися до конкретно-практичного типу репрезентації, основні фактори впливу на ситуацію найчастіше приписували владі; влада, на їхню думку, несла і всю відповідальність за події. Респонденти, які демонстрували переважно об’єктивно-логічний тип репрезентації, фактори впливу на ситуацію, як правило, бачили в кожному, і відповідальність за те, що відбувається в соціумі, приписували самим громадянам. Отже, способи бачення людиною соціально-політичної ситуації корелюють з тими способами бачення нею соціальної суб’єктності, за якими ми розрізняли ліберальну й авторитарну ідеології: хто є первинним суб’єктом соціальних відносин – громадянин чи держава.

Цей зв’язок цілком зрозумілий. Справді, якщо людина недостатньо компетентна щодо аналізу суспільних проблем, якщо вона не орі-

ентується в механізмах і причинах їх розвитку, якщо соціальна дійсність для неї – це те, через що вона задовольняє свої потреби, то ця людина суб'єктивно (та й об'єктивно) залежна від цієї дійсності і напевно чи буде почуватися її суб'єктом і рушійною силою. Як особа залежна, вона, природно, шукатиме авторитет, який може впоратися з усіма численними складнощами, пов'язаними із життям соціуму. Далі, зважаючи на свою низьку соціальну компетентність й узалежненість, такій людині важко прогнозувати можливі соціальні зміни і тим більше – адаптуватися до них, тому вона суб'єктивно буде орієнтована на соціальну стабільність. Будь-які зміни для неї обтяжені страхом невідомості, просто тому що вона не розуміє, по-перше, що відбувається, а по-друге, що із цим робити.

А проте не можна сказати, що соціальна компетентність є первинним чинником, що визначає вибір ідеології. Мабуть, вона є одним із системи чинників, що співіснують у взаємній залежності. Адже можна дати і зворотню інтерпретацію. Так, якщо людина вважає себе відповідальною за події в соціумі, то в неї буде мотив розбиратися в тому, що відбувається, виділяти механізми і причинно-наслідкові зв'язки, тобто підвищувати свою соціальну компетентність. У цілому, напевно, більш коректно було б говорити, що громадянська суб'єктність і соціальна компетентність – це взаємозалежні чинники, кожен з яких важливий не тільки для вибору ліберальної ідеології, а й для її втілення, тобто переведення суспільства на ліберально-демократичний спосіб функціонування. У цьому сенсі обидва ці фактори, а також ціннісні орієнтації на права і свободи особистості можна вважати соціальним потенціалом суспільства, котрий, як свідчить новітня історія, є більш значущим для його розвитку, ніж той же економічний потенціал.

Хоча перелічені чинники і пов'язані між собою, проте їхні зв'язки не є жорсткими. Також слід зазначити, що суспільна свідомість у цілому досить неоднорідна і різні її носії, різні соціальні групи і прошарки можуть відрізнятися вираженістю тих чи тих змістів. Цією неоднорідністю суспільства, а також нежорсткими зв'язками згаданих вище чинників можна пояснити такий відомий соціальний феномен, як реакція. Ідеться про відступи назад у суспільному розвитку, які майже завжди мають місце після революційних ліберальних перетворень. Ліберальні революції як такі є наслідком запиту суспільства на розширення громадянських прав і свобод. Водночас цей запит може бути притаманний не всьому суспільству, а лише деяким соціальним верствам. При цьому інші (а інколи навіть і всі) верстви населення можуть виявитися неготовими до подібних перетворень. Адже, як уже зазначалося, ліберальна форма правління передбачає високу соціальну відповідальність і компетентність, а вони вимагають певного рівня

соціальної культури і досвіду. Суспільство, яке переходить до ліберальної форми існування від авторитарних чи тоталітарних режимів, може не мати (а найчастіше і не має) таких напрацювань. Якщо суспільство не демонструє достатньої компетентності й відповідальності, щоб впоратися із свободою, у ньому починають виявлятися деструктивні тенденції, соціальні й економічні негаразди і згодом наступає реакція.

Отже, повалення тоталітарного устрою ще зовсім не обов'язково гарантує перехід до демократичного суспільного розвитку, і це ми можемо спостерігати на прикладі країн – республік колишнього Радянського Союзу. Деструктивні тенденції, як ми бачимо, виявляються в розгулі бандитизму, праві сильного, незаконних економічних обладках, зрощенні криміналу і влади – усіх тих симптомах, які можна було спостерігати в період “бурхливих дев'яностих”. У результаті на теренах СНД сформувалися держави з корупційною моделлю державного устрою, до яких належить й Україна.

Утім, корупційна модель державного устрою є не дуже стійкою внаслідок своєї очевидної соціальної і економічної неефективності. Для виходу з її складних тенет існує два способи. Перший – це перехід до відкритого суспільства, що можливо лише після накопичення соціального досвіду і, як наслідок, значущих зрушень у масовій свідомості (тобто “дорослішання” суспільства). Власне, це якраз той шлях, яким зараз і намагається йти Україна. Другий спосіб – відмова від ліберальних орієнтирів.

Останній варіант є досить поширеним у сучасному світі. Річ у тім, що якщо суспільство не готове контролювати себе саме, то в ньому дуже швидко з'являється запит на “сильну руку” і нестача внутрішнього контролю компенсується зовнішнім. Найчастіше це реалізується в авторитарних моделях правління. Але цікавим є те, що й такий спосіб соціального устрою є нестійким. І причин тут може бути дві.

По-перше, завжди буде існувати страта населення, яка не сприйматиме жорсткі методи правління й обмеження громадянських прав і свобод. Зазвичай такою стратою є інтелігенція. Надалі все буде залежати від потужності цієї страти, її ролі й авторитету в суспільстві, а також від того, наскільки запропоновані нею погляди, норми і цінності будуть прийняті широкими верствами населення.

Друга причина пов'язана знову-таки з не надто високою ефективністю такого способу правління, яке економічно завжди буде програвати вільним ринковим демократіям. Значною мірою це пояснюється тим, що авторитарна модель дуже часто поєднується з корупційною. Від того, наскільки авторитарній верхівці вдається “приборкати” неринкові схеми, значною мірою залежить і життєздат-

ність таких режимів. Як приклад можна навести українські реалії часів президентства В. Януковича, якому постійно закидали звинувачення в системній корупції і правління якого закінчилося поваленням його тоді ще слабкого, але вже авторитарного режиму. Натомість авторитарне правління Лукашенка в Білорусі, якому вдається контролювати чи принаймні приховувати корупційну складову, є доволі стійким.

Але, в усякому разі, влада авторитарного режиму в сучасному світі завжди під загрозою, оскільки поруч представлені більш конкурентоспроможні суспільні моделі. Іноді після повалення авторитарного правління суспільство знову опиняється в ситуації тотальної корупції (як це, наприклад, було з Україною після Помаранчевої революції) або анархії (що нині спостерігаємо в Лівії). Часом країни доволі довго ходять колом між спробами побудувати демократію, які закінчуються економічним фіаско і встановленням авторитарного режиму. Він спроможний “навести порядок” на деякий час, але згодом також розвалюється під натиском невдоволення (у такому “колі” часто-густо опиняються країни Африки і Латинської Америки).

Звісно, авторитарні еліти зацікавлені у збереженні своєї влади, але, як уже зазначалося, стратегічно ці режими дуже вразливі й нестійкі. Єдиний їхній потенційний засіб виживання, за браком економічних ресурсів, – це ресурс ідеологічний. Ідеться про використання ідеології для збереження панування еліт, – цілком за Марксом. Але тут годяться не будь-які ідеології, а лише антиліберальні – ті, що утверджують примат держави над особистістю. За умов секулярного суспільства для цих цілей підходять лише два варіанти – ультраправі або ультраліві ідеології. До першого варіанта вдалася авторитарна влада сучасної Росії, яка скористалася реваншистськими настроями і культурною кризою в країні для збереження й укріплення своїх позицій на основі ідеології “руського міра”. Утім, більшість авторитарних режимів сучасності користуються значно багатшою на змісти і зовні більш привабливою комуністичною ідеологією (Куба, Китай, Північна Корея та ін.). Слід зауважити, що за всієї зовнішньої несхожості з погляду соціальної імплементації ультраправа й ультраліва ідеології доволі подібні. Обидві обирають зовнішнього чи внутрішнього ворога (расового, класового, культурного, узагалі – Іншого), на якого покладаються звинувачення в наявних у країні, або й у світі в цілому, проблемах. Таке протиставлення себе Іншому дає змогу консолідувати суспільство, зокрема й навколо влади, та змістити акценти уваги з актуальних проблем в іншу площину. Зрозуміло, що суспільство, яке готове прийняти таку інтерпретативну схему, повинно мати невисокий рівень соціальної компетентності, а також не надто високо цінувати індивідуальну свободу і суб’єктність, щоб віддати владі всі бразди правління. Авто-

ритаризм, озброєний ідеологією, перетворюється на тоталітаризм – значно більш стійку форму суспільного устрою.

Розгляньмо стисло, які практичні висновки можна зробити на основі проведеного теоретичного аналізу. По-перше, він свідчить про те, що всі спроби привнести демократію в країну “ззовні” є неефективними, принаймні якщо населення країни саме не готове до таких змін. Наприклад, можемо сьогодні спостерігати, якими гуманітарними катастрофами обертаються намагання Сполучених Штатів повернути на “істинний” шлях деякі країни арабського світу.

Утім, це не означає, що зовнішня допомога не може бути важливим чинником позитивних демократичних перетворень. Вчасно надана економічна або політична підтримка здатна врятувати країну в період кризових ситуацій. Але більш важливим тут є рівень культурних взаємовпливів. Передавання соціального і культурного досвіду змінює системи норм і цінностей, а також формує нові навички, що створює внутрішню готовність у тій чи тій країні до державних новацій. Неважко помітити, що серед країн пострадянського простору демократичні перетворення найлегше далися країнам соціально і культурно близьким до Європи.

Другий практичний висновок стосується питання, яким саме чином можна формувати ті соціально-психологічні засади, котрі дають змогу здійснювати й закріплювати демократичні перетворення в країні. Коли виходити з перелічених вище чинників, то легше за все виховувати у молодого покоління соціальну компетентність. Такі чинники, як суб’єктність або глибинні цінності, майже неможливо формувати цілеспрямовано без наявного соціокультурного бекграунда. Вони більшою мірою залежать від індивідуального досвіду школяра або студента, його найближчого оточення, особистості самого педагога. Зрозуміло, що сформувати потрібне оточення, зокрема і педагогічний склад, є більш складним завданням, ніж сформувати ціннісну орієнтацію і суб’єктну позицію школяра. Ціннісні ряди в соціумах змінюються порівняно повільно, оскільки вони завжди рекурентно зав’язані на попереднє покоління. Натомість ввести курси із соціального устрою й управління в навчальних закладах нескладно. Як уже було зазначено вище, наявність соціальної компетентності громадянина може бути чинником формування також і його суб’єктності.

Висновки:

1. Можна виділити такі змістові аспекти суспільної свідомості, які визначають успішне становлення і розвиток демократичного державного устрою: ліберальні ціннісні орієнтації, громадянська суб’єктність, соціальна компетентність. Коли ж їх немає або вони виражені недостатньо, суспільство функціонуватиме за корупційною,

авторитарною або тоталітарною моделями державного устрою. Перші дві з них є порівняно нестійкими і такими, що виявляють тенденцію переходу одна в одну. Тоталітарна модель є більш стійкою і формується в разі панування в суспільстві антиліберальних ідеологій.

2. Неможливо забезпечити ефективне функціонування демократій шляхом зовнішніх економічних, політичних або військових інтервенцій. Натомість зовнішні соціокультурні впливи, які сприяють формуванню ліберальних ціннісних орієнтацій, громадянської суб'єктності і соціальної компетентності громадян, є ефективним способом розбудови демократій.

3. Чинником, що сприяє ефективному функціонуванню демократичного державного устрою і який може бути сформований у межах педагогічної практики, є підвищення соціальної компетентності громадян. Тому до навчальних програм доцільно більш широко включати курси із суспільствознавчих дисциплін.

Література

1. Жовтянська В. В. Уявлення українського населення про соціальну ситуацію / В. В. Жовтянська // Соціальна психологія. – 2008. – № 4 (30). – С. 38–48.
2. Маркс К. Сочинения / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – М. : Политиздат, 1955. – Т. 3. – 630 с.
3. Jost J. T. Political ideology: its structure, functions, and elective affinities / J. T. Jost, C. M. Federico, J. L. Napier // Annual Review of Psychology. – 2009. – Is. 60. – P. 307–337.

References

1. Zhovtianska, V. V. (2008). Uiyavlennia ukrayinskoho naseleння pro sotsialnu sytuatsiiu [The ideas of the Ukrainian population about the social situation]. *Sotsialna psykholohiia* [Social psychology], 4 (30), 38–48 (ukr).
2. Marks, K. and Engels, F. (1955). *Sochineniya* [Works]. Band 3. Moscow: Politizdat (rus).
3. Jost, J. T., Federico, C. M. and Napier, J. L. (2009). Political ideology: its structure, functions, and elective affinities. *Annual Review of Psychology*, 60, 307–337.

Жовтянская В. В. Идеологические детерминанты общественного развития

Обосновывается тезис об определяющем влиянии общественного сознания на характер развития социума. Аспекты общественного сознания, определяющие направление социального развития, рассматриваются как идеологические. На основе теоретического анализа выделены такие детерминанты общественного развития, как либеральные ценностные ориентации, гражданская субъектность, социальная компетентность. Подчеркивается, что это те аспекты общественного сознания, наличие которых обеспечивает разви-

тие социума по демократической модели государственного устройства; при их отсутствии или недостаточной выраженности общество будет функционировать по коррупционной, авторитарной или тоталитарной моделям государственного устройства. Сделан вывод, что тоталитарная модель формируется в случае господства в обществе антилиберальных идеологий. Проведенный анализ позволяет объяснить регулярность появления реакций послереволюционных либеральных преобразований в обществе.

Ключевые слова: идеология, общественное сознание, либеральные ценностные ориентации, гражданская субъектность, социальная компетентность.

Zhovtyanska V. V. Ideological Determinants of Social Development

The article defends the thesis about the determinant influence of social consciousness on the way of community development. Aspects of social consciousness that determine the direction of this development are seen as ideological. Based on the theoretical analysis we distinguished such determinants of social development as liberal values, civil activity, social competence. The presence of these aspects of social consciousness provides the development of society by democratic model of polity. In the case of absence or lack of this aspects society will function by corrupt, authoritarian or totalitarian state model. It is a platoon that totalitarianism model is formed in the case of domination in society antiliberal ideologies. The analysis allows us to explain the regularity of appearance of the reaction after the revolutionary liberal reforms in the society.

Key words: ideology, social consciousness, liberal values, civil activity, social competence.

© Жовтянська В. В.

П. Д. Фролов

КОНСОЛІДОВАНА ГРОМАДСЬКА ДУМКА: СПРОБА ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ

Соціально-психологічний ракурс аналізу громадської думки потребує з'ясування того, як вона співвідноситься з думкою індивідуальною. Зробити це можливо, якщо розглядати громадську думку у зв'язку зі свідомістю окремого індивіда. На рівні індивідуальної свідомості громадська думка являє собою реконструкцію людиною думок інших людей. При цьому реконструюватися може думка не однієї, а кількох груп, кількох спільнот. При цьому людина може бути носієм не однієї, а кількох "громадських думок", часто діаметрально протилежних. Припускається, що залежно від того, наскільки суб'єктивно значущими видаються людям розбіжності між цими громадськими думками, наскільки істотними та великими вони їх вважають, як характеризують носіїв тих чи тих поглядів, як оцінюють їхні можливості та ресурси, а також імовірність узгодження різних поглядів тощо, зрос-